

Gamla julseder.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

1

2953

Följande skildring av gamla julseder är berättat av Änkan Ingegerd Bengtsdotter från Almås-Bengtstorp i Virestad socken född 1843.

Tidigt julaftons morgon brukade husmodern väcka mannen med denna uppmaning! "Opp með dag far, i da, är det Julafton, i dag skall rakor huggas och spånträd rivas!" Därpå svarade husfadern: "Ja, då får jag väl opp och se hur det går när de huggas och rivas!" Under dagens lopp skulle ju halm-s.k. julhalm inbäras och läggas i sängar och på golv. Den skulle vara av slagtröskad och i stora kärvar buntad råghalm, som breddes lager vid lager över golvet, som oftast bestod av huggna bjälkar. Man roade sig alltid med att av julhalmen göra en julabock, den skulle användas så här: En person lade sig på golvet på rygg och ställde "bocken" vid (bakom) huvudet. Därpå skulle han söka att med täspetsarna få tag på bocken och slunga den på någon intet "ont" anande person, varvid särskilt husfadern eller husmodern var eftertraktad. Halmen användes även till att utröna kommande års växtlighet. En handfull halm av den längsta, som påträffades, ordnades väl och slungades sedan så att den skulle bli sittande ovanför endera av de två bjälkar, som gingo jämmlöpande med ryggen åsen och uppbyro taket. Även av den kortaste halmen som kunde uppletas förfors på liknande sätt. Fastnade flertalet av de längre stråna betydde det god växtlighet, fastnade däremot de kortare betydde det

missväxt. Av vacker julhalm kunde också "kronor" och kors tillverkas för stugans prydnad och berätterskan har lovat tillverka både julbock och krona om sådant önskas. Efter kvällsvarden och den vanliga andaktsstunden skulle husfadern och husmodern tända var sitt ljus, som sedan skulle brinna ned under julnatten. Skulle något av ljusen släckas av sig själv, innan det hade brunnit ned, betydde det att den av makarna som hade tänt detsamma kom att avlida under kommande året - eller också en julafton. Hade det t. ex. släckts efter att hava brunnit halva längden komme dödsfallet att inträffa mid-sommartid. Samma berätterska har också med allvar och övertygelse skildrat den s. k. "årgången" som hon hört den berättas av sin fader som var född 1788. och själv varit erbjuden att medfölja på en dylik omkring 1810, som lär vara den sista man hört talas om. Den som ämnade sig ut på "årgång" julnatten skulle gå fastandes och tiggandes men fick gärna ha en person med sig och för denne gällde samma villkor. Hälst skulle de gå förbi tre kyrkor, då de därigenom fingo en klarare blick in i det, som kommande år dolde i sitt sköte. I närheten av kyrkorna möttes årgångarna oftast av det s. k. "Kyrkogrinet" som var en "vålnad" av det djur de gamle föreställde sig vara först begravt å varje kyrkogård i samband med dennes invigning. När "årgångaren" mötte "Kyrkogrinet" måste han gå korsbent så att ej "grinet" kom i tillfälle att gå mellan hans ben ty då blev han klyvd. Även brukade "årgångaren" mötas av allahanda märkliga ting eller löjliga som hade till ändamål att få honom eller hans följeslagare att bryta tystnadsplikten. Blev den nämligen

bruten fingo de ej se mera "fördolt". Vid här ovan nämnda "årsgång" möttes de t.ex. av stora hölass dragna av små råttor, samt till sist ett sädeslass som drogs av en tupp som krumbuktade sig på ett sätt, som kom den ovane följeslagaren att skratta och därmed voro synerna försvunna. I lyckligare fall än detta nämnda kunde de få se höst- eller skördefolk på åkrarna, där det var fart och arbetsglädje, om kommande år skulle bli gott, eller motsatsen, om det blev ett dåligt år. EN ungmö kunde också förvissa sig om huruvida hon komme att stå brud under kommande året eller ej. Hon hade då att under julnatten tigandes och fastandes, sitta i en kammare och på ett bord framför sig hava en skål vatten. I lyckliga fall kom då "vålnaden" av hennes blivande make och tog sig en klunk av vattnet, annars gick han förbi, om det ej blev bröllop av. Sista gång något sådant hänt i dessa trakter nere mot skånegränsen skulle varit på 1820-talet i Slätthults by i Stenbrohults socken, och berätterskans mor skulle varit bekant med arangören ifråga. Fästmannen kom ju också mycket riktigt men passerade förbi vattenskalen, och i nacken hade han en grästorr vilket betydde, att han under det kommande året skulle dö, vilket han också lär ha gjort.

Något att tillägga beträffande själva julfirandet hade ej berätterskan, men då det blev tjugonedag Knut skulle julen köras ut ur stugan. Det tillgick så att en utklädd person, med piska i hand, störtade in i stugan och slog på bord och bänkar, varvid de innevarande smögo sig utö. När de sedan om en stund gingo in igen var "Knut och julen" utkörd. På en julbonad, som

berätterskan äger och som målats av hennes bror på 1840 talet finnes en dylik "Knut" avbildad.

En berättelse om hur julen firades hos min morfar gamle kyrkovärden och bonden Jon Persson i Slätthult, berättad av hans dotter Fru Thilda Olsson, född 1866.

På hösten slaktades i allmänhet fyra får och något ungdjur vars kött skulle saltas och torkas, och talgen användas till ljus. I slutet av november skulle ljusen stöpas, både för julen och den kommande vinterns behov. En byrålåda full ansågs räcka. Till ljusen användes förutom talg något vax, som skulle motverka deras benägenhet att rinna. Särskilt gjordes tvenne stora ljus som voro omkring 60. cm. höga, och grova som en handled, samt skulle brinna julfattningen. Ävenså stöptes ett treklyngeljus, som julafton skulle brinna på matbordet under måltiden. När ljusstöpningen var undanstökad skulle ett par julgrisar slaktas, vanligen i början av december. Slaktaren kom då klockan 4 på morgonen, och grisarna skulle vara slaktade och rakade till dagningen, sedan var det kvinnornas tur att taga itu med beredningen. Närmare jul skulle det bryggas och bakas. När det sattes i deg på kvällen gjordes tvenne kors med handen på degen och sades: " I Jesu namn". Det skulle bakas 20 kakor siktbröd och 20 kakor tunnbröd av hälften siktad korn och råg, samt 40 något smärre julkakor, också av hälften korn och rågsikt som skulle givas åt bettlande barn. Så mycket bröd skulle bakas att det räckte till vårfrudagen, och förvarades nerlagt i säden.

Dessutom torkades rågkringlor, vetebröd och godran. Kvällen före julafton skulle allt koppar och mässing blankas, och julaftons färmiddag skulle "julbrevnen" "pinna" upp. Denna berättelse härleder kanske från den tid då tapeter och bonader fästes upp med träpinnar. På julafton kom knekten för att hämta sin julkost, som bestod av en kaka bröd, en köttstek samt ett ljus, dessutom litet extra traktering på varje gård som hade till följd att han ofta kom hem både belastad och överlastad, och med sina ljulljus i småbitar. I kvällningen på julafton skulle man doppa i grytan och sedan skulle det kokas fisk och gröt. Vid kvällsvarden lästes bordsbön både före och efter och det var ju vanlig sed. På bordet brann det stora treklyngeljuset som förlänade julaftonen dess stämning. Efter maten lästes julevangeliet och sjöngs tre psalmer därpå lästes aftonbönen. Maten skulle stå på bordet över julnatten och ett tennstop med juldricka skulle stå på bordet hela julen. Sedan var det läggdags och de tvenne stora ljusen tändes. Dessa skulle stå på ett särskilt bord, där julhögen tro- nade i mitten och bestod av olika sorter bröd, en ost, och överst äpp-
omkring densamma, en gubbe med gumma, höna med tupp, samt en häst och en gris. I taket över detta bord skulle julduken uppspikas. Under julhelgen skulle sedan alla besökande hava traktering i någon form ty de fingo ej bära ut julen. Julmorgonen skulle så mägga av husets folk som möjligt åka med till den en mil borta belägna kyrkan. För övrigt skulle man ej gå någonstans juldagen och i skymningen skulle man gå och lägga sig för att kunna vara uppe vid 4 tiden och "måka" i

ladugården samt fodra djuren innan några andra kom och gjorde det. På tredjedagen skulle kvinnorna börja sticka strumpor, men även julkalasens långa rad/började då. Av de visor, som sjöngos då, må nämnas. "Nu är det jul igen". "Allelöv och linnelöv och näven full med nöter, dansa nätt min min lilla vän, jag fryssom mina fötter-dans nätt etc!" "Flickan går i ringen." "Gustafs skål" och "Hopp min Annika!"

Nyårsafton skulle det gamla året "skjutas" ut vilket kanske är brukligt än på siha håll, Nyårsafton och trettondedagsafton fiådes annars ungefär som julafton. Men på "fjortneotte" skulle spinnrocken in och så skulle var och en spinna sju "garn" lin [c:a 1 1/2 rulle till varje "garn"] till kyndelsmesse.

Skulle jag framdeles få något att tillägga ber jag få återkomma.

Slätthult, Älmhult 18/3 30.

Axel Olsson.
postadress Loshult.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

6

2953